

ПРОБЛЕМИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ ІЗ ПРИЙНЯТТЯ НОВОГО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті означені найактуальніші проблеми права власності, пов'язані з прийняттям нового Цивільного кодексу України.

Може видатися дивною постановка питання про «проблеми права власності у зв'язку з прийняттям нового Цивільного кодексу України»: загалом ці проблеми мають зникнути або, принаймні, значно зменшитися. Адже у новому ЦК ціла Книга — «Книга 3» — присвячена «Праву власності та іншим речовим правам».

Основним речовим правом Кодекс визнає «право власності». У Книзі 3-й зосереджено і визначено правовий механізм дії права власності, який полягає в реалізації правомочностей власника, які йому належать, а саме: володіння, користування і розпорядження своїм майном. Послідовно проводиться ідея, що правомочності власника забезпечують його від будь-якого впливу всіх інших осіб на належне йому майно, якщо на це немає волі власника.

Права власності представлені як права абсолютні. Межею їх здійснення може бути лише закон. Власник має право на свій розсуд вчиняти щодо належного йому майна будь-які дії, що не суперечать закону, а також не порушують прав та інтересів інших осіб, що охороняються законом. Разом з тією, у Книзі 3-й відображено положення Конституції України, згідно з яким «використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати економічну ситуацію і природні властивості землі».

ЦК визначає суб'єктів права власності: 1) український народ (відповідно до ст. 13 Конституції України); 2) фізичні особи; 3) юридичні особи; 4) держава Україна, АРК і відповідні територіальні громади.

Кодекс уникає понять «оперативне управління» і «право повного господарського відання», виводячи державну власність зі сфери адміністративного управління у сферу основних відносин, де всі юридичні особи — власники.

ЦК відмовився від поняття «право колективної власності», виходячи з того, що колектив становить сукупність осіб, між якими можуть виникнути відносини спільної часткової або спільної сумісної власності, але ніяк не єдиної цілісності, яка може

виразити себе як суб'єкт права власності інакше, ніж як юридична особа.

У ЦК містяться норми щодо права власності на землю (Гл. 27). Таке право може належати фізичним та юридичним особам відповідно до Земельного кодексу та інших законів. За іноземними юридичними особами це право визнається лише у випадках, передбачених законом. Іноземці й особи без громадянства набувають право власності на землю у випадках, передбачених законом.

Щодо права власності на житлове приміщення — Кодекс охоплює правове регулювання права власності на житловий будинок, квартиру, статус товариства власників квартир (кондомініум).

Відповідно до вимог ст. 41 Конституції посилено захист права власності. Введено норми щодо непорушності права приватної власності, неможливості протиправного позбавлення власника права власності, застосування примусового відчуження об'єктів права приватної власності лише як виняткову міру у разі суспільної необхідності та на підставах і в порядку, встановлених законом. Причому в таких випадках має застосовуватися попереднє і повне відшкодування вартості цих об'єктів. Разом з тим зникли підстави припинення права власності, а саме: 1) націоналізація; 2) смерть власника; 3) ліквідація юридичної особи.

У ЦК введено новий засіб захисту права власності — позов про визнання права власності.

До Книги 3-ї внесено низку нових цивільно-правових інститутів, що не були відомі чинному законодавству: 1) фактичне володіння; 2) сервітути; 3) емфітевзис; 4) суперфіцій. Усі вони мають за мету регулювання користування чужими речами та майном. Загальна інформація про новелли у праві власності, відображені в Книзі 3-й Цивільного кодексу дає підстави визначити такі проблеми, що вимагають теоретичного опрацювання, законодавчого вдосконалення і організаційного забезпечення реалізації:

1) внутрішньосистемні — проблеми структури, суті й змісту самого інституту права власності та його складових;

2) у контексті визначення місця і значення інституту права власності в системі речового права;

3) у співвідношенні інституту права власності зі змістом і структурою зобов'язального права та спадкового права;

4) у співвідношенні з публічно-правовими засобами фіксації і відображення динаміки права власності;

5) у визначенні подальшої стратегії забезпечення реалізації права власності;

6) у визначенні специфіки управління об'єктами права державної власності;

7) у необхідності зняття протиріч (узгодження) з Господарським кодексом;

8) у створенні теоретичної бази для належного обґрунтування і «змашення» механізмів права власності в системі речових прав.

Лише кілька конкретних зауважень щодо названих проблем.

1. Немає сумнівів у тому, що для нашої держави, особливо на сьогоденній фазі її розвитку, проблеми права власності є надзвичайно актуальними, фактично — доленосними.

Коло цих проблем достатньо широке.

Теорія права власності не стала підвалиною для вдосконалення законодавства про право власності: вона знову ризикує грати роль коментатора чинного законодавства, а не мудрого поводири законодавця і судової практики. Так, ми повторили знову триелементну структуру змісту права власності, тоді як у французькому праві, наприклад, таких елементів 11.

2. Вимагають конкретної уваги проблеми різних видів приватної власності з урахуванням того, що значення приватної власності фізичних осіб у світі падає і, навпаки, зростає роль асоційованої власності (власності юридичних осіб) та державної і комунальної власності. Необхідно показати природу і механізм реалізації права власності українського народу і права власності АРК («розщеплена власність»).

3. Необхідно відстежити і пояснити тенденцію до розширення підстав примусового вилучення об'єктів права приватної власності (у т. ч. земельних ділянок).

4. Усе частіше об'єктом права власності є не окремі речі чи права, а їх сукупності, об'єднані господарським чи іншим призначенням (юридичні осо-

би). Вони можуть виступати предметом договору купівлі-продажу, застави, переходити у спадок.

5. Речове право було у правовому забутті довгі десятиліття. У ЦК 1964 року речове право було зведено, по суті, до права власності. Використовувалася така категорія, як «право оперативного управління».

У прийнятому ЦК Книга 3-тя, на відміну від пропозиції розробників назвати «Речове право», названа «Право власності та інші речові права». Відкинуті загальні положення про речове право. Таким чином, новий ЦК сприйняв систему ЦК 1964 року, висунувши на перше місце право власності. Це має принципове значення, оскільки очевидно демонструє, що законодавець досі перебільшує роль права власності. Разом з тим, за словами видатного дореволюційного цивіліста професора І. А. Покровського: «Самим правом власності міг би задовольнитися лише хіба що найпримітивніший економічний побут». Саме таким був радянський економічний побут.

Сталий розвиток суспільних і державних інституцій у нашій країні принципово неможливий поза Програмою такого розвитку, розробленою відповідно до базової Концепції, яка, в свою чергу, має розвивати ідею, спираючись на неї. Організуюча роль права при цьому колосальна, якщо не вирішальна.

У доперебудовні часи ланцюжок пріоритетів у реальному житті подавався в такому вигляді: ідеологія -> політика -> право -> економіка.

Сьогодні ланцюжок пріоритетів змінився кардинально: ідеологія взагалі як пріоритет у суспільстві та й у державному житті відсутня абсолютно. Нову послідовність можна вибудувати, означивши чіткі загальнодержавні й національні орієнтири. Ми їх ще шукаємо. Але право (у т. ч. цивільне) за наявності курсу на стійкий розвиток України має в цьому ланцюжку зайняти домінуюче місце.

У свою чергу, формування цього нового ланцюжка пріоритетів сьогодні неможливе без активної ролі правової науки.

Для юристів є аксіомою, що немає нічого ціннішого для практики, ніж добра теорія. Тому для вирішення базових проблем права, у т. ч. права власності, надзвичайно важливі для практики і законотворчості фундаментальні науково-правові дослідження названих проблем.

Musiyaka V.

PROBLEMS OF THE PROPERTY RIGHT CONNECTED WITH ADOPTION OF THE NEW CIVIL CODE OF UKRAINE

This article describes the most actual problems of the property right connected with adoption of the new Civil Code of Ukraine.